

OĞUZ ATAY

Bu dünyada bir nesneye
Yanar içim göynür özüm
Yiğit iken ölenlere
Gök ekini biçmiş gibi

Yunus Emre, *Divan*

Sevgi veya dostluk olmadan toplumsal sorunların çözülmeceğine dair bir umudu yok gibidir Oğuz Atay'ın (1934-1977). Neredeyse bütün sorunların sevgisizlikten meydana geldiğini düşünür. Yazdıklarını bu nedenle hep sevgiyle yazar. Aradığı sevgidir. Arada kaldığı yer yine sevgiler ve dostluklardır. Türk edebiyatında belki kimse sevgiyi onun kadar sevgiyle yazmamıştır. Sesini ulaştıramadığı okurunu bile sevgiyle arar: “Canım insanlar”, “Canımlarım benim. Seviyorum sizleri insan kardeşlerim. Durup dururken seviyorum işte. Sevip duruyorum. Kollarımı açıp bütün insanlığı kucaklıyorum.”¹

Kendisi de *tutunan* küçük bir burjuva ailesinde yetişmesine rağmen yazdıklarının odak noktası “tutunanlar” ve “küçük burjuva aile” yapılarının eleştirisidir. Başlarken sevgiyi odağa aldığını yazıp burada tutunanlardan bahsederken çelişkiye düşüldüğü ileri sürülebilir elbette. Öyleyse buradan devam edelim. Atay, kendisinin de kendini ifade ederken söylediği gibi “zıt kuvvetlerin muhasalası”² dır. Birbirine zıt iki yönün etkisi altındadır.

¹ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 39.

² “Zıt kuvvetlerin muhasalası” ifadesindeki son kelime, lügatlerde *muhasala* (bileşke, netice) olarak geçmesine rağmen Atay metninde daima tırnak içinde verildiği gibi geçmektedir. O nedenle bu çalışma boyunca

Bunlardan birine *tutunan*ları, diğerine sevgiyi/dostluğu koyabiliriz. Fakat bu zıtlıklar sadece tutunan-sevgi zıtlığından ibaret olmadığı gibi metinleri boyunca bu zıtlıklar çeşitlenerek devam eder. Kimi zaman bunlar flulaşsa da, tamamı tutunan-sevgi zıtlığının türevleri olarak düşünülebilir.

Tutunanlar, aralarında ton farkı olduğunu unutmamak şartıyla, kimi zaman “onlar” kimi zaman “insanlar” kimi zaman da *para, birikim, orta sınıf, tüccar, masa, şehvet, kibir, gösteriş, yönetme arzusu, başarı, mülkiyet, burjuva alışkanlıkları, son model ev eşyaları, katı-arabası* olmak ve *evlilik* gibi metafor, durum veya kelime-kavramlar üzerinden resmedilir. Hattâ tartışmalı olacak şekilde buna *tutunmaya çalışanlar* veya aynı anlama gelen *tutunamayanları* da ekleyebiliriz. Ancak burası biraz karışık.

Şöyle ki, Atay’ın *Tutunamayanlar* adlı bir romanı *bile* var, dense, tuhaf karşılanacağına şüphe yok. Karışıklık da biraz buradan geliyor. Adı geçen romanda, diğer roman ve hikâyelerinde olduğu gibi metin kahramanları veya başkişiler ya intihar ediyor ya da ortadan kayboluyor. Yani hepsinde *kaybeden* bir tip var. İlk başta bunlara *tutunamayanlar* demek doğru geliyor. Ancak biraz dikkatle bakıldığında bunlara, *tutunmaya çalıştığı hâlde* *tutunamayanlar* yahut *tutunmak istemeyenler* mi denmeli, orası biraz muallak. Örneğin *Tutunamayanlar*’ın Selim ve Turgut’u *tutunmaya çalıştığı*, *eleştirdiği* diğer insanlar gibi olmaya çalıştığı *hâlde* olamayan mı ya da *bile* isteye olmayan, *tutunmaya çalışmayan* mıdır? *Tehlikeli Oyunlar*’ın³ Hikmet’i, gecekonduya mı düşmüştür, yoksa oraya çekilmeyi bizzat kendi mi tercih et-

biz de “zıt kuvvetlerin muhassalası” yerine, Atay metinlerine sadık kalarak *denge noktası, orta nokta* anlamına gelen *zıt kuvvetlerin muhassalası* ifadesini kullanmayı sürdürdük.

³ Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

miştir? *Korkuyu Beklerken*'deki⁴ "beyaz mantolu adam", başarıya ulaşmaya çalıştığı hâlde başaramayan mıdır, yoksa başarılı olmak için hiçbir şey yapmayan mıdır? Daima ikincisi... Öyleyse Atay, Selim'i ve Turgut'u anlattığı romana neden *Tutunamayanlar* der? Romanın başlarında *tutunan* ve küçük burjuva değerlerine sahip bir ailesi, evi ve arabası olan Turgut, sonradan, Selim'i kafasına taktıkça, neden sahip olduğu (tutunduğu) her şeyi bırakıp kendi yoluna, kendini aramaya, kendini gerçekleştirme yolculuğuna çıkar? Bu çıkış, tutunamayanlığın mı yoksa tutunmayanlığın mı işaretidir? Elbette tutunamayanlığın değil, tutunmayanlığın... Tutunamayanlık başka bir şey, başka bir kategori olsa gerek. O hâlde Atay'ın, romanın adını *Tutunamayanlar* değil de, zıt kuvvetlerin muhasalasılığını çağrıştıracak şekilde *Tutun(a)mayanlar* ya da aşikâr olarak *Tutunmayanlar* koyması daha doğru olmaz mıydı? Yahut bambaşka bir ad... Ama meselemiz bu değil.

Meseleye dönecek olursak, tutunamayanları tutunmaya çalışanlar olarak görebiliriz, görmeliyiz de. Çünkü tutunamama, en nihayetinde tutunmaya güç yetirememeye hâlidir. Tutunmada başarısız olanlar yani... Ama yine de tutunamayanlar veya tutunmaya çalışanlar (tutunanlar değil), tutunan-sevgi ikiliğindeki bir ara form olarak da görülebilir. Atay'ın sofrasına çağırabileceği ama çağırdığında da bütün öfkesini dökebileceği ve onların da mahcubiyetlerinden olsa gerek karşı da çıkmayacağı bir yumuşak alandır tutunmaya çalışanlar. Meselemiz tam olarak bu *da* değil.

Tutunanları yukarıda sıraladık. Tutunanlar kategorisini aslında *parada* toparlamak daha makul görünüyor. Kategorileştirmeyi veya sevgi zıtlığını "tutunanlar" olarak başlatmamızın ne-

⁴ Oğuz Atay, *Korkuyu Beklerken*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

deni, kitabının da adı olan *Tutunamayanlar* nedeniyleydi. Ancak *Tutunamayanlar* adını tartışmaya açınca sevginin zıddı olarak ister istemez *tutunanlar* adlandırması da sarsılmış oldu. Onun yerine ve o kümeyi özetleyen imge olarak *parayı* önermek daha makul görünüyor. Her şeyin meta olmağı dolayısıyla soyutlanması olan, bu nedenle sevginin dışında kalan her şeyi kendinde özetleyen ve mübadele edilebilir olan her şeyin de genel eşdeğeri olan *paradan* bahsediyorum... Öyleyse Marx'ın hayaleti doluyor buradaki parada. Atay'a göre de tüm kötülüklerin sebebi *para sevgisi* olduğu için, parayı "onlar"a, sevgiyi de kendine ve sevdiğine ayırır.

Öyleyse şimdi sıra, sevgiyi haritalandırmaya geldi. Bu da işin en kolayı olsa gerek. Para kategorisi dışında kalan her yol sevgiye ve dostluğa çıkar. Kolaydır, çünkü zorlama ve fazla enerji kullanımı içermez. Yönetim veya şehvet arzusu dışında kalan, ayrımcılık/hiyerarşiklik içermeyen her patika sevgiye doğru yol alır. Sevginin nasıllığı, kolay kolay tanımlanamadığı için de zorlanır Atay'ın "insanlar"ı... Çünkü herkes, yani "onlar", etiketleme veya kategorileştirme yapmadan duramazlar. Etiketlemeye başlandığı an ufukta hemen iktidar ve giyotin belirir. Atay, bu giyotinden kaçır. Ona karşı direnir. Tıpkı ustası olarak gördüğü Shakespeare, Dostoyevski, Kafka, Joyce, Proust, Musil ve diğer dünya yazarları gibi. Bu direniş iki yolla olur: İroni yapma ve küçük topluluklar/dostluk çevresi kurma.

Çağdaş Türk edebiyatı incelemelerinde üzerinde en çok inceleme-araştırma yapılan yazarlar arasında Ahmet Hamdi Tanpınar ve Oğuz Atay'ın olduğu bilinmektedir. Atay incelemelerinde de üzerinde en çok durulan husus, onun ironi ustası olduğu ve hattâ insanları güldürmeyi, güldürerek düşündürmeyi sevdiği olmuştur. Bütün dikkatin ironiye verilmesinde bir haklılık payı

olabilir. Çünkü yüzeyde göze batan ilk şey odur. İroni, toplumsal yargının dayatmasına, düz cümle ve yargıların iktidarına karşı Atay'ın yapmaktan belki de en çok zevk aldığı şeydir. İroniden başka oynayabileceği alan bırakılmamıştır ona. Burası doğru. Ama yetkenin tahakkümüne karşı Atay'ın, tek direniş alanı olarak gördüğü yer, sadece orası değil kuşkusuz; dostluk çevreleri veya küçük toplulukların kurulmasını da öneriyordu. Belki de bunu açıkça önerdiği için burası pek fark edilemedi, bu nedenle de üzerinde durulamadı.

Onun para, sevgi (dostluk) ve sofraya gibi kavramsal konturlarına ileride daha ayrıntılı olarak yer vereceğiz. Bunu yaparken de Türkiye'nin içinde bulunduğu toplumsal çelişkilerden nasıl çıkarılacağına dair *Türkiye sofrası, demokratik sofraya* öngörüsüne, toplumsal patinajlarımıza çözüm önerisine, nasıl bir toplumsal tahayyüle sahip olduğuna yer vereceğiz. Bunun yolu da elbette Atay'ın "Türkiye'nin Ruhunu"⁵ diye adlandırdığı meseleyi anlamaya çalışmaktan geçiyor.

Burada yapmaya çalışacağım ve anlamayı deneyeceğim husus, Atay'ın *Tehlikeli Oyunlar*'daki on altıncı bölüm olan "Son Yemek"⁶ bize neyi vaat ettiğini göstermeye çalışmak olacak. O nedenle bu bölümde Atay'ı anlatırken güzergâhımızın hep *son yemek/sofraya* olduğunun bilinmesinde fayda var. Aksi takdirde bütüncül bir Atay okuması yaptığımız sanılabilir. Ama değil.

Atay'ın sofrasını daha iyi anlayabilmek için, onun çizdiği haritalarda, dar patikalarda, kısa kır yollarında biraz dolaşmamız gerekiyor.

⁵ Atay'ın yazmayı düşündüğü romanının adı: *Türkiye'nin Ruhunu*. Bkz. *Günlük*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 220, 222 ve 232.

⁶ "Son Yemek" için bkz. Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, s. 426-447.